

Elementaire Deeltjes

Elementaire Deeltjes, de serie boekjes van Amsterdam University Press (AUP), maakt kennis toegankelijk voor een breed publiek. *Elementaire Deeltjes* is dé manier om snel alles te weten te komen over de onderwerpen die je interesseren.

Experts nemen je mee op een ontdekkingsreis waarbij elk thema in de meest beknopte vorm volledig uitgediept wordt. Een serie handige en handzame boekjes, met altijd het antwoord op de vraag: 'Hoe zit dat nou eigenlijk?'

Modern China

Rana Mitter

Geactualiseerd door Frank Pieke

AUP

Oorspronkelijke uitgave: Rana Mitter, *Modern China: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2008 [ISBN 978-0-19-922802-7]

Vertaling: Cornelis van Ginneken

Ontwerp omslag: Michel van Duyvenbode, Amsterdam

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 8964 641 5

e-ISBN 978 90 4852 305 4

NUR 692

© R. Mitter / AUP, Amsterdam 2014

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Uitspraak	7
1. Wat is modern China?	9
2. De oude en de nieuwe orde	26
3. De modernisering van China	50
4. Is de Chinese samenleving modern?	88
5. Is de Chinese economie modern?	117
6. Is de Chinese cultuur modern?	134
7. <i>Brave new China?</i>	155
Tijdlijn	157
Illustratieverantwoording	159
Verwijzingen	160
Verder lezen	163
Dankwoord	166
Index	167

Uitspraak

In dit boek wordt het pinyin-systeem voor de transcriptie van het Chinees gebruikt. Bij de uitspraak moet wel met de volgende zaken rekening worden gehouden:

c wordt uitgesproken als ts

x wordt uitgesproken als sj

q wordt uitgesproken als tsj

En de samenstellingen *chi*, *zhi*, *ri*, *si*, *shi* en *zi* worden uitgesproken alsof de i-klank een rr is; dus: chr, zhr, enzovoort.

1. Wat is modern China?

Je kunt je niet aan de algemene indruk onttrekken dat China eindelijk zijn bestemming heeft gevonden [...] De minachting voor buitenlanders is verleden tijd [...] Zelfs op afgelegen plaatsen voelden we het nieuwe elan – dat curieus genoeg valt af te lezen aan het bijna universele verlangen om Engels te leren [...] Kennis van het Engels wordt namelijk gezien als de weg naar de vooruitgang, als de sleutel naar kennis van westerse wetenschap, kunst, filosofie en politiek.

Deze observatie is afkomstig uit het boek *New China* van W.Y. Fullerton en C.E. Wilson. In het derde decennium van China's periode van 'hervorming en openstelling' (*gaga kaifang*) hebben de oude clichés van de maoïstische periode – Chinese werkmieren in blauwe wollen overalls die xenofobe, anti-imperialistische slogans herhalen – eindelijk plaatsgemaakt voor nieuwe impressies. De steden staan vol wolkenkrabbers, door nieuwe eigendomsvormen is het platteland volledig hervormd, de arbeidsmigratie is enorm toegenomen en na jaren isolatie verlangt de bevolking weer naar contact met de buitenwereld. Fullerton en Wilsons indruk dat China zijn bestemming nadert en dat een aanzienlijk deel van de bevolking Engels leert als manier om die bestemming te bereiken, lijkt redelijk van toepassing op het huidige China, dat zo duidelijk anders is dan het land dat een generatie geleden werd geregeerd door voorzitter Mao.

Fullerton en Wilson noteerden hun observaties echter niet nadat ze met een van de vele 747's van Air China waren geland op Kennedy of Heathrow Airport. Ze schreven hun boek een volle eeuw geleden, en hun bespiegelingen met de ondertitel 'een modern reisverhaal' kwamen tot stand op wat, achteraf gezien, wel een zeer pikant moment in de historie

van China was: het jaar 1910. Het China dat zij portretteerden was vitaal en optimistisch, en sterk gericht op de buitenwereld. Maar nog geen jaar later viel de Qing-dynastie, het laatste Chinese keizerlijke huis. De revolutie van oktober 1911 maakte een eind aan de tweeduizendjarige traditie van keizerlijk bestuur in China, om plaats te maken voor een republiek. Die republiek zou na minder dan veertig jaar ook weer sneuvelen en worden opgevolgd door de Volksrepubliek. En net als de voorgaande regimes, zou ook de leiding van de Volksrepubliek decennialang wanhopig op zoek blijven naar een manier om een modern China te creëren. Dat een reisbeschrijving uit het begin van de 20ste eeuw nog steeds actueel klinkt in het begin van de 21ste eeuw, zegt wel iets over hoe lang het China heeft gekost om zo'n eigen visie van modernisering te ontwikkelen.

China heeft, met ruim 1,3 miljard inwoners, de grootste bevolking ter wereld. De economie groeide in het eerste decennium van deze eeuw met gemiddeld ongeveer tien procent per jaar. Het land streeft naar een regionale en mondiale rol en is inmiddels ook politiek en economisch actief in Afrika, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten. Het wil zich profileren als een verantwoordelijk lid van de wereldgemeenschap en ook een rol spelen in probleemgebieden als Iran en Noord-Korea, waar het Westen weinig invloed heeft. De Olympische Spelen van 2008 in Beijing en de Wereldtentoonstelling in Sjanghai in 2010 markeerden een soort 'uit de kast komen' van China als geïntegreerd lid van de wereldgemeenschap. Beide evenementen vormden de bekroning van de 'vreedzame opkomst' (*heping jueqi*) die sinds halverwege de jaren 90 werd gepredikt. Deze door politiek strateeg Zheng Bijian bedachte term werd door veel Chinese ideologen echter te confronterend gevonden en is nu vervangen door de term 'vreedzame ontwikkeling'. Het idee is echter hetzelfde: China moet weer zijn rol als regionale en mondiale macht herwinnen die het halverwege de 19de eeuw verloor.

Overal in China zie je tekenen van verandering. Er zijn aanzienlijke delen van westelijk China onder water gezet voor de gigantische Drieklovendam in de Yangtse-rivier. De voormalige bewoners van de ondergelopen gebieden zijn verhuisd naar stedelijke centra, als onderdeel van een algemene trek in China van het traditionele platteland naar de stad. China's censuurwetten zijn nog altijd streng. Niet mondiaal marktleider Google maar de eigen internetzoekmachine Baidu domineert de markt. Ondanks de strenge censuur is er echter ook een soort grijze zone ontstaan, waarbij culturele producten soms worden veroordeeld maar niet verboden, of eerst worden toegestaan en later weer niet. Niet alleen undergroundfilms en kritische of pornografische internetsites bevinden zich in deze zone, maar ook officiële media bewegen zich vaak in dit schemergebied. Bovendien hebben die media nu te maken met dezelfde commerciële druk als hun particuliere concurrenten.

1. Arbeidsmigranten zijn een gebruikelijke aanblik op Chinese bouwplaatsen. Hun arbeid legt de basis voor de futuristische skylines van steden als Sjanghai en Beijing.

China is nu een grote speler op de wereldmarkt. In de eerste jaren van de 21ste eeuw leidde China's snel groeiende export tot bezorgdheid in de VS en de EU over het Chinese handelsoverschot. Het Westen was ook bezorgd over de waarde van de Chinese munt (de yuan of renminbi), die kunstmatig laag werd gehouden ten opzichte van de dollar. De VS en de EU drongen dan ook regelmatig aan bij de Volksbank van China om de munt op te waarderen. Dankzij het betalingsoverschot heeft China voldoende armslag om te investeren in de rest van de wereld, van de VS tot Afrika en Rusland. Chinese bedrijven namen in 2005 de failliete boedel over van de Britse autofabrikant Rover; in 2007 poogde de Britse financiële dienstverleningsbank Barclays, met behulp van Chinees kapitaal, tevergeefs, de Nederlandse rivaal ABN-AMRO over te nemen.

Niettemin is China bezig aan een van de meest hachelijke balanceeracts uit de wereldgeschiedenis. Het land heeft de snelst groeiende grote economie ter wereld, maar de inkomenskloof tussen arm en rijk is inmiddels ook een van de grootste, al verheft het beleid miljoenen uit de armoede. Fatsoenlijke gezondheidszorg en onderwijs zijn alleen beschikbaar voor wie het kan betalen. China is bovendien in de greep van een grondstoffen- en milieucrisis. In heel China wordt de industriële productie regelmatig onderbroken door stroomuitval. Het land moet energie- en mineraalbronnen uit de hele wereld bijeenschrapen. Door milieuvervuiling moeten fietsers smogmaskers dragen en is de Yangtse-dolfijn uitgestorven. En China is inmiddels verantwoordelijk voor 's werelds grootste uitstoot van CO₂. China blijft een eenpartijstaat en treedt streng op tegen politieke dissidenten. Toch zijn er elk jaar tienduizenden, soms gewelddadige, demonstraties tegen het overheidsbeleid. Ook de corruptie tiert welig.

Er zijn grote verschillen tussen het China van het begin van de 20ste eeuw en dat van het begin van de 21ste. Het China van een eeuw geleden was een speelbal van westers en Japans imperialisme; het land liep gevaar om door buitenlandse

machten, in termen uit die tijd, 'te worden opgedeeld als een meloen'. Het was een zwakke en kwetsbare staat. Het China van nu kent wel ernstige interne wrijvingen en breuklijnen, maar staat veel sterker in zijn schoenen. Toch zijn er ook opmerkelijke overeenkomsten tussen het China van nu en dat van toen: politieke instabiliteit en tal van economische en sociale problemen. En net als toen moet China weer een rol proberen te vinden in een wereld die, zij het minder dan in de periode vlak na de Koude Oorlog, wordt gedomineerd door het Westen.

De Chinese leiders zijn zich terdege bewust van de geschiedenis. Ze beseffen maar al te goed dat de schijnbaar ten dode opgeschreven Qing-dynastie indrukwekkend snel aan het moderniseren was aan het begin van de 20ste eeuw, maar vervolgens toch instortte; net als de meeste Chinese regimes in de vier decennia daarna. De huidige leiders van de Volksrepubliek proberen dit lot te vermijden. Om hun angst en voorzichtigheid bij het hervormen te begrijpen moet je China proberen te doorgronden binnen de historische en mondiale context. Daarom zal ik in dit boek proberen om die context te schetsen en redenen aan te dragen waarom het moderne China er uitziet zoals het nu doet.

Mijn beeld van China zal drie belangrijke gezichtspunten weerspiegelen. Mijn eerste punt is dat China niet echt een gesloten maatschappij is, maar juist bijna altijd open heeft gestaan voor invloeden van buitenaf. We kunnen de Chinese cultuur en maatschappij niet begrijpen zonder de context van de buitenwereld. We moeten, met andere woorden, China niet zien als een op zichzelf staande geïsoleerde samenleving, maar als deel van een veranderende regionale en mondiale cultuur. Mijn tweede punt is dat het te simpel is om te zeggen dat China is getransformeerd van een traditioneel verleden naar een modern heden. Het moderne China dat we nu zien, is juist een complex mengsel van inheemse sociale invloeden en gebruiken, met externe invloeden die vaak, maar niet altijd,

afkomstig zijn uit het Westen. De maatschappij veranderde niet in één keer in 1912, met het aftreden van de laatste keizer, of in 1949, met de communistische revolutie. Het China van nu is echter ook niet nog steeds wezenlijk hetzelfde land dat honderd of tweehonderd jaar geleden werd geregeerd door keizers. Mijn derde punt is dat we, om de ontwikkeling van het moderne China te begrijpen, niet alleen de bovenlaag van politieke leiders en hun conflicten moeten bestuderen. We moeten zowel kijken naar de continuïteit als naar de veranderingen in de manier waarop de Chinezen zijn gemoderniseerd en naar de impact van die veranderingen op de maatschappij en cultuur als geheel.

Wat betekent het om Chinees te zijn?

De belangrijke vraag blijft hoe dan ook: wat *is* modern China? Voor een antwoord moeten we de volgende termen eerst nader onderzoeken: *China* en *modern*.

'China' verwijst nu doorgaans naar de Volksrepubliek China, de staat die in 1949 werd gesticht na de zege van de Chinese Communistische Partij (CCP) onder leiding van voorzitter Mao Zedong. Die staat beslaat in wezen hetzelfde gebied als het Chinese rijk onder de laatste keizerlijke dynastie, de Qing (1644-1911). De moderne staat heeft ook een stevige vinger in de pap in Tibet, maar maakt, in tegenstelling tot de Qing, geen aanspraak op Buiten-Mongolië of de streken in het noordoosten die werden veroverd door tsaristisch Rusland. Men oefent evenmin controle uit over Taiwan. Bij al die geografische continuïteit mogen we echter niet over het hoofd zien dat China in de loop der eeuwen wel degelijk is veranderd en dat nog steeds doet. Zo'n 2.500 jaar geleden bestond er een groep onafhankelijke staten die met elkaar in conflict waren in het centrum van wat we nu 'China' noemen. De literatuur en historie uit deze periode zijn herkenbaar als Chinees. Het schrift is leesbaar voor wie de moeite neemt om de klassieke vorm van de Chinese taal te leren. Vanaf 221 v.Chr. werden deze staten verenigd door een

opeenvolgende reeks van keizers en dynastieën, zoals de Han-, de Tang-, de Song-, de Yuan-, de Ming- en de Qing-dynastie. Deze dynastieën creëerden China's klassieke beschaving en een samenleving waarin zowel kunst, literatuur en staatkunde als geneeskunde en technologie floreerden.

Het volk uit die periodes zag zichzelf niet als inwoners van China, of *Zhongguo* ('Middenrijk', het huidige Chinese woord voor China). Het idee van Chinees-zijn, in de betekenis die wij eraan geven, als nationale of etnische identiteit, is een product van de 19de eeuw (net als de term *Zhongguo*). Toch deelde men in al die eeuwen en tijdens al die dynastieën wel een duidelijk idee van wat we een Chinese identiteit zouden kunnen noemen. Het grootste deel van de bevolking identificeerde zich met de heersende dynastie zelf, als 'volk van de Ming' of 'volk van de Qing'. Maar wat zat er achter zo'n benaming? Waar moest je aan voldoen om bij het 'volk van de Ming' te horen?

In de loop der eeuwen waren er tal van gedeelde kenmerken die de diverse pre-Chinese gemeenschappen samenbrachten. Al heel vroeg was de Chinese maatschappij een sedentaire landbouwsamenleving, die zich onderscheidde van nomadische volken als de Mantsjoes, Mongolen en Jurchen, waarmee men wel periodiek in contact kwam. Een van die gedeelde kenmerken was het gebruik van irrigatie. De agrarische Chinese volken waren ook veel omvangrijker dan hun burenen. En dankzij gestage gebiedsuitbreiding nam die omvang in de loop der eeuwen alleen maar toe. Het zeer vroege China werd nog bewoond door aparte volken, maar vanaf 221 v.Chr., na de vereniging onder de Qin-dynastie, ging één volk overheersen. Dat volk duiden we nu aan als 'Chinezen' (ook vaak 'Han-Chinezen' genoemd, vanwege hun dominante rol in de Han-dynastie).

Maar waarom gingen de *Chinezen* zichzelf als Chinezen zien? Meestal komt een gedeelde identiteit voort uit gedeelde rituelen. De Chinese staatkunde en de normen en waarden van alledag werden meer dan 2000 jaar gedomineerd door een

reeks gedeelde sociale en politieke uitgangspunten, die hun oorsprong vonden in de ideeën van Confucius, een denker uit de 6de eeuw v.Chr. Als je deze normen en waarden adopteerde, was je, onafhankelijk van je afkomst, lid van het 'volk van de dynastie', dat wil zeggen Chinees.

Het confucianisme wordt soms een religie genoemd, maar is eerder een ethisch systeem, of een systeem van normen en waarden. Door de alomtegenwoordigheid in de maatschappij, de flexibiliteit en het aanpassingsvermogen doet het wel denken aan de manier waarop het joods-christelijke normensysteem vervlochten is in westerse maatschappijen. Personen kunnen de bestaande normen dan wel aanvechten of verwerpen, maar ze zijn, al dan niet bewust, zelf ook gevormd door die normen. Het confucianisme is gebaseerd op ideeën van wederzijdse verplichting en een vaste maatschappelijke hiërarchie. Het wordt bovendien gekenmerkt door het geloof in zelfontplooiing, onderwijs en verbetering en vooral door een sterke hang naar een geordende samenleving. Het confucianisme veroordeelt geweld en staat tweeslachtig tegenover het maken van winst. Het ultieme ideaal is het bereiken van de status van 'wijze man' (*sheng*). Men dient echter op z'n minst te streven naar de status van *junzi*, wat vaak wordt vertaald als 'gentleman', maar waarbij we misschien beter kunnen denken aan 'een integer persoon'. Confucius' ideaalbeeld was de Zhou-dynastie, een vermeend gouden tijdperk, dat ook tijdens Confucius' leven al geruime tijd voorbij was, maar een (wellicht onbereikbare) standaard zette voor het heden.

Confucius' opinies kwamen niet uit de lucht vallen. Hij leefde in de periode van de Strijdende Staten, een gewelddadig tijdperk waarvan de mores hem tegen de borst stuitten en dat hem enorm deed verlangen naar orde en stabiliteit. Hij was overigens niet de enige denker die het klimaat in het vroege China beïnvloedde. Xunzi meende, anders dan Confucius en Mencius, die beiden geloofden in de goedheid van de mens, dat mensen in wezen slecht zijn. Han Feizi ging nog verder

en stelde dat ethische codes geen zin hebben. Alleen een systeem van strikte wetten en harde straffen kon volgens hem mensen van het kwaad weerhouden. Deze periode, de vijfde eeuw v.Chr., was een tijd van diepe crisis in de regio die we nu kennen als China, maar leidde, ironisch genoeg, toch tot een ongeëvenaarde bloei van het culturele en intellectuele leven. Het tijdperk is te vergelijken met de crisisperiode in het Griekenland van de vijfde eeuw v.Chr., die een indrukwekkende stroom drama en filosofie opleverde. Maar ondanks het gemengde intellectuele gistingsproces van die tijd, waren het vooral Confucius' gedachten die in de Chinese staatkunde doordrongen. Wel werden zijn ideeën, vaak bijna onherkenbaar, aangepast door staatslieden en denkers die in de loop der eeuwen uit zijn geschriften putten. De confucianistische basisstellingen hielden al die tijd echter wel stand.

De premoderne Chinezen hadden een duidelijk idee dat ze anders waren dan andere volken, niet in de laatste plaats omdat ze regelmatig moesten vechten tegen hun burenen. Tijdens twee van China's grootste dynastieën, de Yuan en de Qing, werd het land geregeerd door niet-etnische Chinezen (respectievelijk Mongolen en Mantsjoes). De opmerkelijke veerkracht van het Chinese systeem van staatkunde zorgde er echter voor dat deze vreemde indringers zich snel aanpasten aan de Chinese normen van bestuur. Dit onderscheidde hen van de latere westerse imperialisten, die dat absoluut niet deden. De assimilatie was overigens niet volkomen. De Qing-dynastie handhaafde tijdens alle eeuwen van hun machtsuitoefening een complex Mantsjoe-systeem van elite-identiteiten: Mantsjoes waren georganiseerd in vaandels (groeperingen gebaseerd op hun militair-nomadische verleden) en Mantsjoe-vrouwen bonden hun voeten niet af. Maar over de hele linie bleef de hele maatschappij doortrokken van de rituelen en stellingen van de confucianistische ethiek: Qing-China bleef in wezen een Chinese samenleving en werd geen Mantsjoe-maatschappij.